Samráðsgátt stjórnvalda ágúst 2022
Umhverfis-, orku- og loftslagsráðuneyti

**Efni: Umsögn stjórnar Félags fornleifafræðinga um ‚Áform um breytingu á lögum menningarminjar – aldursfriðun'**

Félag fornleifafræðinga

Stjórn Félags fornleifafræðinga hefur farið yfir áform um breytingu á lögum menningarminjar – aldursfriðun sem birtust á samráðsgátt stjórnvalda þann 5. ágúst 2022. Áformaðar breytingar á lögum er varða 100 ára regluna svokölluðu snúast ekki aðeins um húsafriðun heldur einnig aldursfriðun (**forn)minja**. Slík lagabreyting felur í sér umtalsverðar breytingar á skilgreiningu á (forn)minjum. Umsagnarfrestur um þessi áform nær yfir lok sumartíma, þegar margir fornleifafræðingar eru í vettvangsvinnu eða sumarfríi. Áður en lengra er haldið er nauðsynlegt að vönduð umræða eigi sér stað um þau áhrif sem þessi áform munu hafa á verndun fornleifa.

Fornleifafræðingar hafa í auknum mæli skráð og rannsakað minjar frá 20. öld. Saga nývæðingar, atvinnu- og neyslusaga, ásamt byggðasögu, verður hvað best sögð með rannsóknum á fornleifum frá 1920 og yngri (nýminjar). Dæmi um slíkt eru gömlu öskuhaugarnir í Hljómskólagarðinum, sjávarþorp sem byggðust og fóru í eyði á öldinni (Viðey, Kálfshamarsvík) og heimarafstöðvar við sveitabæi. Grunnforsendur allrar minjaverndar eru vísindarannsóknir enda geta minjayfirvöld ekki verndað eitthvað sem við vitum lítið eða ekkert um. Með breytti lagaskilgreiningu á fornleifum gætu mikilvæg tengsl milli rannsókna á nýminjum annars vegar og uppgrafta og skráninga fornminja vegna framkvæmda hins vegar rofnað. Það væri miður fyrir minjayfirvöld á Íslandi sem mundu glata þekkingu á mikilvægum og merkilegum nýminjum.

**Stjórn félagsins leggur því til:**

A) Að fagleg umræða um aldursfriðun forminja fari fram áður en lengra er haldið.
B) Til vara: Undantekning frá 100 ára reglunni verði gerð vegna uppistandandi bygginga. Reglan verði áfram í gildi fyrir fornminjar en aldursfriðun uppistandandi húsa fái fast ártal. Hefð er fyrir slíkri undantekningu frá 100 ára reglunni í lögum um menningaminjar, t.d. í tilviki báta og skipa (þar er miðað við 1950).

Stjórn félagsins skilur áhyggjur ráðuneytis er varðar 100 ára regluna og uppistandandi hús. Félagið vill hins vegar benda á að samkvæmt þessum áformum er ekkert sem tryggir vernd húsa (eða

fornminja) sem eru yngri en það ártal sem verður fest - nema friðlýsing. Yngri minjar, svo sem samkomuhús, bensínstöðvar, vegasjoppur, herminjar, og iðnaðarhús, eru afar mikilvægar fyrir efnahag brothættra byggða svo og sögu Íslands og eftir tilvikum heimssögu. Mikilvægt er að minjayfirvöld hafi tæki til þess að tryggja vernd þessara húsa og minja.

**Stjórn félagsins leggur því til tvær misróttækar breytingar**:

A) Að skipta friðun fornleifa í þrjá flokka. Flokkur 1: Friðlýstar minjar. Flokkur 2: Minjar friðaðar vegna aldurs (t.d. samblanda af 100 ára reglu og föstu ártali, sbr. punkt B á bls. 1). Flokkur 3: Yngri minjar en 1920 má friða með sérstakri röksæmdafærslu. Vísir að slíkri flokkun vegna aldurs þekkist m.a. í Bretlandi sem mætti hafa til hliðsjónar.[1]
B) Til vara: Róttæk breyting gerð á því hvernig friðun sé skilgreind í lögum. Ekki verður aðeins horft til aldurs heldur einnig arkitektastíl, sögulegs samhengi húsa (eða húsgerða), landshætti þeirra, mikilvægis fyrir staðbundna sögu, svo og mikilvægis hússins fyrir hverfisvernd og staðarkennd. Slík breyting mundi þurfa frekari umræðu, breytingu á húsaskráningu og aukið fjármagn til húsaverndar- og rannsókna þyrfti einnig að fylgja.

Undir þætti G ‚Mat á áhrifum þeirra leiðar sem áformuð er' (bls. 3) vill stjórn félagsins benda á að viðbúið er að einhverjar minjar muni ekki lengur teljast til fornleifa nái þessi áform fram að ganga. Af þeim sökum mun koma til kostnaðarsamra uppfærslu á öllum opnum landfræðilegum gagnagrunnum sem sýna minjar. Slík uppfærsla er mikilvæg því að framkvæmdaaðilar, sveitarfélög og skipulagsyfirvöld verða að geta treyst slíkum gagnagrunnum. Fjöldi fornleifa í þess konar gagnagrunnum hjá minjayfirvöldum er líklega vel yfir 100 þúsund. Fara þarf yfir hverja einustu fornleif/minjastað og því er kostnaðarliðurinn mjög sennilega vantalinn í þessum áformum.

Stjórn Félags fornleifafræðinga gerir ekki aðrar athugasemdir við þessi áform. Fulltrúi félagsins er tilbúinn til viðræðna til þess að skýra nánar athugasemdir félagsins ef þurfa þykir.

[1] Sjá https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/757054/Revised_Principles_of_Selection_2018.pdf. Blaðsíða 6.